

² Безпосередньо порівнювати параметри рівнянь тренду, обчислених за рівняннями регресії та статистичних рівнянь залежностей, не можна. Для їх порівняння потрібно після визначення методом статистичних рівнянь залежностей параметрів рівнянь тренду виконати нормативні розрахунки за відповідними формулами.

³ Україна в цифрах у 1994 році. – С.198; Статистичний щорічник України за 1997 р. – С.495; Статистичний щорічник України за 1998 р. – С.488; Статистичний щорічник України за 1999 р. – С.537.

⁴ Україна у цифрах у 2000 році: Корот. стат. довід. – К.: Техніка, 2001. – С.231.

*Шнурова О.Т.,
старший викладач кафедри менеджменту,
фінансів та кредиту ХГУП*

СТРУКТУРА ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стан сьогодення характеризує наявність складних соціально-політичних, економічних, екологічних, демографічних, правових процесів, що супроводжують становлення української державності. В даних умовах пріоритетного і важливого значення набуває становище дітей як найменш захищеної частини населення, створення сприятливих умов для їх гармонійного розвитку, адаптованості у соціумі, майбутньої повноцінної діяльності.

Специфіка і основна спрямованість соціальної політики стосовно дітей у сучасних умовах має сприяти зменшенню впливу на них негативних наслідків, що виникають під час реформування суспільства.

Згідно з міжнародними угодами України акт, датований 22 грудня 1991 року, ратифікував Конвенцію про права дитини як частину українського національного законодавства. Підписана Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей, план дій щодо виконання цієї Декларації, в якому передбачено створення державних механізмів, що забезпечать виконання основних напрямів, розроблених міжнародною співдружністю.

З метою практичної реалізації вимог зазначених міжнародних документів, координації дій, пов'язаних із виконанням Конвенції ООН про права дитини, Указом Президента України від 18 січня 1996 року № 63/69 затверджена національна програма “Діти України”, основною метою якої є забезпечення права кожної дитини народитися здоровою, вижити і мати умови для всебічного розвитку, бути надійно соціально і психологічно захищеною.

Національна програма “Діти України” реалізується у комплексі з державними та галузевими програмами, затвердженими урядом, зокрема Державною національною програмою “Освіта”, Національною програмою планування сім'ї, Довгостроковою програмою поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства, Комплексною програмою розв'язання проблем інвалідності. У зазначених нормативно-правових документах зауважується, що кожна дитина не може бути позбавлена права на турботу і увагу суспільства, особливо якщо вона перебуває у складних соціально-економічних, демографічних, правових умовах.

Сьогодні, коли збільшується кількість функціонально неспроможних сімей, спостерігається послаблення функцій і потенційного впливу таких виховних інституцій, як школи, позашкільні установи, засоби масової комунікації – з одного боку, з іншого, - продукуються девіантні дії у сфері соціальної самодіяльності неповнолітніх, у неформальних стихійних товариствах, комерційно-бізнесових групах, небаченого досі розмаху набувають злочинність, алкоголізм, наркоманія, підліткова проституція, відбувається збільшення кількості неповнолітніх, які активно проходять своєрідну школу антисоціальних

відносин, що, зазвичай, починається з порушень елементарних правил міжособистісної взаємодії, спілкування, підкріплюється аморальними вчинками, грубістю, жорстокістю, тощо. Зазначене спричиняє фізичну і моральну руйнацію особистості підлітка, в якій поступово розвивається та формується поведінка, що виходить за межі моральних та правових норм.

Серед категорії підлітків, які в Україні сьогодні перебувають в особливо складних і надзвичайних умовах, набувають раннього досвіду девіантної, делінквентної, адиктивної поведінки, можна вирізнити наступні: неповнолітні злочинці, діти та підлітки, які використовуються в секс-бізнесі, діти-жебраки, безпритульні підлітки, підлітки-наркомани та ті, які залишені наодинці зі своїми проблемами, внаслідок неспроможності їх вирішення вдаються до демонстрації самогубства або ж до здійснення останнього.

Складні соціально-економічні та морально-психологічні обставини, криміногенна ситуація у державі зумовлюють потребу активізації діяльності правових, соціальних, освітніх, виховних, медико-психологічних інституцій, спрямованої на аналіз, тлумачення суперечливого, багатofакторного характеру проблем підлітків, які особливо наражені на соціальний ризик. Зрозумілою є необхідність на цьому етапі досконалої державної статистики видів девіантної поведінки, якої на сьогоднішній день, на жаль, бракує. Так, проведений нами аналіз тенденцій здійснення неповнолітніми протиправних вчинків, свідчить про наявну розбіжність статистичних показників у різних джерелах. Дана невідповідність аналітичної інформації підтверджується недостатньою репрезентативністю зазначених вибірок.

З метою наукового вивчення теоретичних аспектів проблеми девіантної поведінки дітей та підлітків, встановлення у процесі психічного та особистісного розвитку дитини зв'язку між раннім досвідом асоціальної поведінки у дошкільному віці з подальшими етапами життєвого шляху, визначення несприятливих умов, основних детермінант, факторів, що зумовлюють виникнення, закріплення поведінкових девіацій у шкільному віці, тлумачення та обґрунтування емпіричних даних, вважаємо за необхідне систематизувати наявну статистичну інформацію щодо оцінки динаміки, характеру проявів девіантної поведінки неповнолітніх (злочинність, бродяжництво, жебракування, наркоманія, алкоголізм тощо) в Україні та Хмельницькій області.

Окреслене спрямування дослідницького інтересу дає, на нашу думку, можливість найбільш глибокого усвідомлення життєвої та суспільної значимості проблеми дослідження, визначення пріоритетних напрямків наукового пошуку, вихідних теоретичних, методологічних положень та авторських позицій, логічного усвідомлення сутності дефініції "девіантна поведінка", об'єктивної інтерпретації і встановлення кореляції між фактичними даними, прогнозування адекватних напрямків, заходів, програм, методів, прийомів превенції, корекції.

Аналітичні показники, наведені у дослідженні, ґрунтуються на офіційних даних Державного комітету статистики України. На регіональному рівні об'єктивність статистичних показників підтверджується даними відділу кримінальної міліції у справах неповнолітніх УВС Хмельницької області, обласного управління освіти.

Оцінка структури і динаміки правопорушень та злочинів, здійснених протягом останнього часу підлітками, засвідчує, що стан справ щодо профілактики, протидії цим негативним явищам в Україні залишається надто складним.

Частка вчинених неповнолітніми злочинів за останні п'ять років зросла в 1,2 рази. Поширення злочинності серед неповнолітніх випереджає її загальне зростання, а кількість підлітків, які вчинили злочини повторно, за останні п'ять років збільшилась більш, як на 20 відсотків.

Аналіз статистичних даних свідчить, що серед злочинів та правопорушень, вчинених неповнолітніми, найбільш поширеними є злочини із корисливою мотивацією. Такі правопорушення становлять близько 75 відсотків їх загальної кількості.

Щорічно біля шести тисяч підлітків вчиняють суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого передбачається кримінальна відповідальність. У два рази за останні роки зросла злочинність серед дівчат.

Суспільно актуальними є такі явища як бродяжництво і жебрацтво. У 2001 році 2,2 тис. підлітків, які бродяжили або жебракували, були затримані повторно, майже 3,7 тис. неповнолітніх були взяті на облік органами внутрішніх справ. Переважна кількість підлітків-бродяг виявляється у південно-східних та південних регіонах України.

Проведений аналіз умов розвитку та виховання дітей та підлітків констатує, що більше половини затриманих (53%) за бродяжництво – діти із неблагополучних сімей, близько 5 тис. (40%) – виховувалися у неповних сім'ях, третина – педагогічно занедбані підлітки [1].

Лише у Дніпропетровській області налічується 7700 соціально-неспроможних сімей з 2030-ма дітьми, які підлягають вилученню. У Луганській області кількість малолітніх дітей, що були підкинута збільшилась у 2001 р. на 42% порівняно із 2000 роком. Основною причиною бездіяльності дітей у Закарпатській області є виїзди батьків у пошуках роботи за межі регіону.

Спосіб життя, загальна соціальна невлаштованість та інші чинники зумовлюють бродяжництво і жебрацтво значної кількості дітей та підлітків циганської національності. Виторг за день у таких прохачів становить у середньому 30-40 гривень.

Поширенню випадків бродяжництва і жебрацтва, правопорушень сприяє незадовільна організація дозвілля і відпочинку неповнолітніх, про що свідчать 4,2 тис. затриманих у 2001 році підлітків під час канікул.

Сучасний стан наркотизації неповнолітніх в Україні характеризується значною кількістю осіб, від зовні благополучних до важковиховуваних.

Викликає тривогу зростання кількості неповнолітніх, які систематично вживають наркотичні речовини. За останнє п'ятиріччя кількість організаційно виявлених таких осіб збільшилась на 69 відсотків.

Найбільшого розповсюдження це негативне явище набуло в Автономній Республіці Крим, де на обліку перебуває 288 підлітків-наркоманів, областях: Донецькій (480), Дніпропетровській (293), Луганській (214), Миколаївській (195), Одеській (154) та Херсонській (115). Враховуючи латентність споживання наркотиків, реальна кількість наркоманів значно більша і за підрахунками спеціалістів та працівників правоохоронних органів перевищує наведені показники у 10-15 разів.

За наявності на 2001 рік середньодержавного статистичного показника 6,11 наркологічно-хворих підлітків на 10 тис. неповнолітніх, у Запорізькій області він становить 27,87, у м. Севастополі – 14,02, у Миколаївській області 8,76, Одеській 8,76, у Дніпропетровській – 8,47, Донецькій – 7,29.

За останні п'ять років більш як 500 неповнолітніх вчинили кримінальні злочини, перебуваючи у стані наркотичного збудження.

Результати досліджень щодо стану і рівня наркотизації неповнолітніх у різних регіонах свідчать, що стійкі прояви наркотизації прослідковуються у місцях із значним кримінальним потенціалом. Констатується залежність розвитку ранньої наркотизації від кримінальної субкультури. Залучення неповнолітніх та молоді до вживання наркотичних речовин кримінально орієнтованими підлітками і дорослими – типове явище, яке супроводжується поширенням хибних уявлень про престижність асоціальної поведінки.

Непокоїть зростання кількості ВІЛ-інфікованих, з яких 93% – наркомани [1]. Порівняно з 2000 роком кількість ВІЛ-інфікованих (15-29 років) зросла у 500 разів. Найбільша кількість виявлених ВІЛ-інфікованих в Одеській, Донецькій, Миколаївській, Дніпропетровській областях, Автономній Республіці Крим та м. Києві. Переважну більшість (78%) ВІЛ-інфікованих складають молоді люди віком від 15 до 29 років.

Серйозну стурбованість викликає поширення серед неповнолітніх алкоголізму. Згідно даних Академії педагогічних наук України, майже 93 відсотки обстежених підлітків вживають алкогольні напої. Схильність до вживання алкоголю вже сформувалася у 17 відсотків учнів п'ятих, 25 відсотків – восьмих та 56 відсотків – одинадцятих класів.

У 2001 році за розпиття спиртних напоїв та появу у нетверезому стані у громадських місцях співробітниками міліції затримано понад 17 тис. неповнолітніх. Кожен шостий підліток вчинив злочин у стані алкогольного сп'яніння [1].

Алкоголізм і наркоманія стали причиною статевої розпусти неповнолітніх, особливо дівчат. За останні 10 років удвічі більше дівчат пройшли лікування у спеціальних диспансерах, а у віці до 14 років – у 10 разів.

За статистичними даними станом на 01.01.2001 року в нашій країні на кожні 100 тисяч населення зареєстровано самогубств: серед дітей 5-9 років – 0,4; 10-14 років – 4-8; 15-19 років – 19,9. На початок 90-х років цей показник складав: діти 5-9 років – 0,1; 10-14 років – 2,6; 15-19 років – 13,3. У великих містах з населенням 1 млн. і більше за один рік з кожних 100 тисяч мешканців наклали на себе руки: 20 дітей віком до 14 років; 50 – віком від 14 до 19 років, при цьому хлопчиків-самовбивць вдвічі більше, ніж дівчаток. Щорічно у великих містах серед дітей і підлітків реєструвалося 100-120 спроб самогубства. На думку спеціалістів, врахування незареєстрованих випадків збільшить показник вдвічі (3; 35).

За даними відділу кримінальної міліції у справах неповнолітніх УВС Хмельницької області особливу кримінологічну групу складають злочини скоєні підлітками, молоддю і за їх участю.

Згідно офіційної статистичної звітності, неповнолітніми на Хмельниччині у 2001 році скоєно 398 злочинів, 2000 році – 320. У 2001 році порівняно з 2000 роком, значно збільшилась кількість злочинів, скоєних підлітками в групах і в стані алкогольного сп'яніння (2000 р. – 296; 2001 р. – 310). Однією з причин такої тенденції працівники відділу кримінальної міліції у справах неповнолітніх вважають недотримання реалізаторами товарів закону про заборону продажу спиртних напоїв особам, що не досягли 18 років. У 2001 році за правопорушення затримано 28 підлітків, що займаються бродяжництвом, половина з яких – іногородні.

Кількість злочинів, скоєних неповнолітніми у 2001 році, становить 396. Понад 80% із зареєстрованих правопорушень становлять корисливі злочини, зокрема крадіжки особистого майна. Їх скоєно 325.

Наведені статистичні дані дозволяють визначити основні закономірності, характер проявів злочинної, протиправної поведінки неповнолітніх в Україні та Хмельницькій області:

- збільшення чисельності дітей та підлітків, у яких спостерігається порушення норм поведінки, що стають дедалі більше соціально-небезпечними;

- злочинність, правопорушення, наркоманія, жебракування, бродяжництво неповнолітніх в Україні набувають тенденції до суттєвого “омолодження”. Привертають увагу також дані досліджень Науково-методичного центру превентивного виховання АПН України в яких зазначається, що 8-10% дітей, які стоять на обліку в міліції – діти молодшого шкільного віку і навіть дошкільники;

- реалії сьогодення, результати наукових психолого-педагогічних досліджень вказують на необхідність і важливість розпочинати профілактику асоціальної поведінки вже у старшому дошкільному віці [1]. Проте щоразу зіткнувшись зі справжнім станом справ у запобіганні підліткової девіантності, переконуєшся, що і школа, і правоохоронні органи, і громадськість більше працюють з тими, хто вже потрапив на особливий облік, і значно менше надають уваги профілактичній роботі, попередженню кримінальної і адекватної поведінки як крайніх форм соціальної дезадаптації;

- посилення впливу на стан підліткової злочинності такого фактору як алкоголізм, що знаходить своє відображення у збільшенні злочинів, правопорушень, скоєних у стані сп'яніння;
- поряд із традиційною груповою злочинністю вирізняють злочини, скоєні організованими злочинними групами, до яких кримінальні особи залучають неповнолітніх, що складають групу ризику;

- концентрація основної частини злочинів, скоєних неповнолітніми, у містах і селищах міського типу поряд із значним збільшенням темпів зростання сільської злочинності і посиленням її впливом на кримінальну ситуацію в цілому;

- наявність серед злочинців, правопорушників значної кількості осіб, які не навчаються і не працюють у момент скоєння злочинів, свідчить про формування в умовах соціально-економічної кризи загальної закономірності залучення у злочинну діяльність нових осіб через механізм соціальної дезадаптації (втрата або залишення робочого місця, навчання і т.д.).

Передбачаємо, що у нашій країні має місце високий рівень латентної підліткової та молодіжної злочинності, тобто значна кількість злочинів не реєструється і не включена до офіційної статистики. Це стосується крадіжок, хуліганства, тілесних пошкоджень (необґрунтована відмова у відкритті кримінальної справи), зґвалтувань (відсутність заяв потерпілих).

Зростання злочинності відбувається нерівномірно, періоди відносної стабілізації і навіть деякого пониження, змінювались періодами інтенсивного збільшення кількості реєстрованих злочинів та правопорушень, відображаючи відповідні соціально-економічні процеси, які відбуваються в країні.

Література

1. Державна щорічна доповідь про становище дітей в Україні. – К., 2001.
2. Статистичний щорічник України за 2000 рік / Державний комітет статистики України. – К.: Укр. енциклопедія, 2000. – 605 с.
3. Тюріна В.О. Причини самогубств дітей і підлітків // Педагогіка і психологія. – 1998. – №2. – С. 53-60.